

ΝΙΚΟΣ ΜΠΟΖΑΤΖΗΣ & ΘΑΛΕΙΑ ΔΡΑΓΩΝΑ (επιμ.)

Κοινωνική Ψυχολογία

Η στροφή στον λόγο

ΜΕΤΟΙΧΜΙΟ

Περιεχόμενα

Πρόλογος

MARGARET WETHERELL

1 Εισαγωγή

ΝΙΚΟΣ ΜΠΟΖΑΤΖΗΣ & ΘΑΛΕΙΑ ΔΡΑΓΩΝΑ

2 Μια κοινωνική ψυχολογία της κατασκευής κατηγοριών

NICK HOPKINS & STEVE REICHER

3 Κατηγορικά σύνολα και κατηγορικά συνδεδεμένες δραστηριότητες: Η ταυτότητα από τη σκοπιά των συμμετεχόντων

FÉLIX DÍAZ

4 Η ανάλυση συνομιλίας και η στροφή στον λόγο στην κοινωνική ψυχολογία

CHARLES ANTAKI

5 Λογοψυχολογία και ψυχικές καταστάσεις

DEREK EDWARDS & JONATHAN POTTER

6 Η κριτική λογοψυχολογία και η μελέτη του ανδρισμού

NIGEL EDLEY

7 Αφηγηματική διερεύνηση: Διάλογος πέρα από επιστημονικούς τομείς

KENNETH J. GERGEN & MARY GERGEN

8 Θεωρία της τοποθέτησης

ROM HARRÉ & FATHALI M. MOGHADDAM

9 Προς μια ψυχοκοινωνική προσέγγιση μέσω της λογοψυχολογίας

WENDY HOLLWAY

10 Προς μια ψυχαναλυτική λογοψυχολογία: Από το συνειδητό στο ασυνείδητο

MICHAEL BILLIG

11. **Ο σφετερισμός των φωνών των γυναικών:
Η ψυχολογική πολιτική της θηλυκοποίησης**
ERICA BURMAN.....
12. **Κριτική πρακτική λόγου στην κοινωνική ψυχολογία**
IAN PARKER
13. **Επίλογος Η μελέτη του λόγου: Ένα κίνημα σε εξέλιξη**
KENNETH J. GERGEN.....

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 11

Ο ΣΦΕΤΕΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΦΩΝΩΝ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΘΗΛΥΚΟΠΟΙΗΣΗΣ¹

ERICA BURMAN

Το παρόν κείμενο τοποθετεί τις λογοαναλυτικές προσεγγίσεις στο γενικό πλαίσιο των βασικών μετατοπίσεων που έχουν συμβεί στο πολιτικό-πολιτικό και ειδικότερα το φεμινιστικό πεδίο, με σκοπό να τις αντιπαραβάλλει με τις τρέχουσες συζητήσεις και ιδέες των κριτικών ερευνητών εντός και εκτός ψυχολογίας. Επιπλέον, αξιολογούνται οι λογοαναλυτικές προσεγγίσεις σε σχέση με τις φεμινιστικές ψυχολογικές σπουδές, και ειδικότερα εντοπίζονται οι θεωρητικές και μεθοδολογικές προκλήσεις που θέτουν οι διαφορετικές μορφές θηλυκοποίησης οι οποίες κινούνται στο πλαίσιο του σύγχρονου διεθνούς λόγου. Μέσα από τη συζήτηση κάποιων ενδεικτικών παραδειγμάτων αξιολογείται ο ρόλος των φεμινιστικών ψυχολογικών αναλύσεων στην αμφισβήτηση της αναπαραγωγής και της φυσικοποίησης των τυπικών αναπαραστάσεων του φύλου στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης. Στην ανάλυση συμπεριλαμβάνονται τόσο οι κυρίαρχες μορφές υποκειμενικότητας όσο και η ψυχολογικοποίηση της πολιτικής που αυτές οι αναπαραστάσεις επικυρώνουν. Ενώ η Butler (1997) ορίζει ως *τρόπους*² τα σημεία καμπής που επιτρέπουν στιγμές πολιτικού αναστοχασμού κατά την επανάληψή τους, η ενασχόληση εδώ με τις ρητορικές λογοπρακτικές δίνει έμφαση στις μεθοδολογικές προοπτικές που προσφέρουν οι λογοπροσεγγίσεις σε ένα φεμινιστικό πολιτικό εγχείρημα.

1. Επικαιροποιημένη εκδοχή μιας ανακοίνωσης με τον ίδιο τίτλο που είχε παρουσιαστεί ως κεντρική ομιλία το 2003 στο Συνέδριο του Τομέα Ψυχολογίας Γυναικών της Βρετανικής Ψυχολογικής Εταιρείας, και κατόπιν δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Psychology of Women Section Review* 6 (1), 2004: 3-21.

2. «Γropes» στο πρωτότυπο. [Σ.τ.Μ.]

Εισαγωγή

Σ' αυτό το κεφάλαιο διερευνάται ο ρόλος, η συμβολή και η σημασία της πρόσφατης ώσμωσης ανάμεσα στις φεμινιστικές και τις λογοαναλυτικές προσεγγίσεις. Περιλαμβάνεται μια σύντομη επισκόπηση που εστιάζει στο πώς και το γιατί οι φεμινίστριες θα πρέπει να αντισταθούν στη γοητεία που τους ασκεί η επίκληση της θηλυκοποίησης. Ωστόσο, δεν είναι μόνο οι φεμινίστριες που εγκαλούνται. Η πρόσφατη ιστορία της ανάλυσης λόγου έχει και εκείνη τη δική της ιστορία του φύλου, που παρουσιάζεται εδώ. Επομένως αυτό το κεφάλαιο εν μέρει απευθύνεται ιδιαίτερα στην ψυχολογία, με την οποία και ασχολείται, φωτίζοντας τους σύγχρονους πολιτικούς τρόπους που δομούνται γύρω από τη βασική, τρέχουσα λειτουργία της ψυχολογικοποίησης, η οποία κινητοποιεί λόγους θηλυκοποίησης στο πλαίσιο του νεοφιλελευθερισμού. Η κριτική αξιολόγηση και η ανάλυση λόγου της θηλυκοποίησης καθιστά αναγκαία την επισκόπηση των φεμινιστικών συζητήσεων του παρελθόντος τόσο εντός όσο και εκτός της ψυχολογίας. Αυτή η ανάλυση μπορεί να βοηθήσει να αντιμετωπίσουμε την επείγουσα ανάγκη κριτικής των σύγχρονων τρόπων ψυχολογικής πολιτικής που εντάσσονται στις διαδικασίες του πολιτισμικού και οικονομικού ιμπεριαλισμού, καθώς και της αυξανόμενης συσσώρευσης του πολυεθνικού κεφαλαίου όπου, όπως θα υποστηρίξω, οι αναπαραστάσεις του φύλου έχουν σημαντικότερη συνεισφορά.

Το βασικό επιχείρημα που υποστηρίζεται εδώ είναι πως το φύλο, και ειδικότερα οι αναπαραστάσεις των γυναικών, λειτουργούν στο πλαίσιο των σύγχρονων λόγων για τον πόλεμο και την ειρήνη με σκοπό να αποπροσανατολίσουν από την άσκηση της εξουσίας και έτσι να συγκαλύψουν την παρουσία και λειτουργία της. Αυτό που εδώ ονομάζω «θηλυκοποίηση» (για να διαφοροποιήσω αυτές τις έμφυλες αναπαραστάσεις από τις πραγματικές, ενσώματες, σκεπτόμενες και δρώσες γυναίκες) λειτουργεί με στόχο να καταστήσει οικείες και βολικές, φυσιολογικές και φυσικές τις σε πρωτοφανή κλίμακα κυρίαρχες σχέσεις εκμετάλλευσης, κατάκτησης και καταπίεσης. Βασικό καθήκον των φεμινιστριών και των κριτικών ψυχολόγων, που είναι ιδιαίτερα εξοικειωμένοι με τις τομές και τις συνέπειες αυτών των ψυχολογικών πολιτικών, είναι να αρνηθούν τη σαγήνη της έγκλησης αυτών των επίπλαστων θηλυκοποιήσεων και, χρησιμοποιώντας αυτήν την πολιτική και μεθοδολογική ανάλυση, να καταδείξουν τον τρόπο με τον οποίο λειτουργούν αυτές οι θηλυκοποιήσεις με στόχο να συγκαλύψουν άλλες –και ίσως ακόμα χειρότερες– πολιτικές στοχεύσεις.

Επομένως, ο τίτλος του κεφαλαίου δίνει ακριβώς έμφαση στον τρόπο με τον οποίο αντικρούεται ο σφετερισμός των γυναικείων φωνών. Αν η έκκληση φαίνεται να απευθύνεται κυρίως προς τις φεμινίστριες, και ειδικά τις

φεμινίστριες ψυχολόγους, αυτό συμβαίνει γιατί τα επιχειρήματά μου ξεπερνούν το ερώτημα που εδώ και καιρό θέτει η φεμινιστική θεωρία όσον αφορά το «ποιες γυναίκες είναι αυτές στις οποίες δίνεται φωνή», και αντίθετα καθιστούν προβληματική τόσο τη θέση όσο και τη λειτουργία αυτών των έμφυλων αναπαραστάσεων. Έτσι η διερεύνηση προχωρά από την ανάλυση της πολιτικής του λόγου σε μια λογοαναλυτική προσέγγιση του φύλου. Προχωρά λοιπόν πέρα από τις δραστηριότητες και τις προδιαθέσεις των πραγματικά σεξουαλικών και έμφυλων σωμάτων, για να διερευνήσει τους φανταστικούς και φαντασιακούς *τρόπους* οι οποίοι διασφαλίζουν ποικιλοτρόπως (βλ. Shepherd 2008) τη διατύπωση πολιτικά κακοσχηματισμένων προτάσεων.³

Η σημερινή κατάσταση

Τα τελευταία χρόνια διαδραματίζεται ένα ιδιότυπος πόλεμος μέσα από πράξεις και λέξεις (σαν άλλος εποικισμός), όπου τεράστιες αντιστροφές κοινών γλωσσικών νοημάτων και πρακτικών καθίστανται κοινοί τόποι: το αίτημα για Δημοκρατία⁴ νομιμοποιεί νεοαποικιακού τύπου εισβολές, ενώ το σλόγκαν «πόλεμος ενάντια στο κακό» λειτούργησε ως απειλή προς όλες τις χώρες που δεν συμμορφώνονται με τα επιχειρηματικά και στρατιωτικά συμφέροντα των ΗΠΑ. Ο φονταμενταλισμός, μέσω της διασύνδεσής του με την ισλαμοφοβία, μετατράπηκε σε ιδιότητα ενός κοσμικού αν και απολυταρχικού κράτους, και όχι (ας πούμε) των χριστιανών σταυροφόρων. Όπως προέβλεψε ήδη από την αρχή της εισβολής στο Αφγανιστάν και το Ιράκ η φεμινιστική κίνηση RAWA (Επαναστατική Ένωση των Γυναικών του Αφγανιστάν), το αίτημα για τη χειραφέτηση των γυναικών χρησιμοποιήθηκε κυνικά ως ρητορική τακτική για να διασφαλιστεί η υποστήριξη στον πόλεμο και κατόπιν ξεχάστηκε μόλις εκπληρώθηκε ο πολιτικός και στρατιωτικός στόχος (βλ. επίσης Thobani 2007· Bhattacharyya 2008). Η ίδια η τρομοκρατία έχει γίνει ευμετάβλητος όρος που ανακλαστικά αναπαράγει τα ίδια του τα

3. Η Butler (1997) συζητά και αναπτύσσει μια ανάλυση της έννοιας του *τρόπου*, υπογραμμίζοντας πως σηματοδοτεί ένα παράδοξο σημείο τροπής που ταυτόχρονα επαναλαμβάνει αλλά και καθιερώνει τις συνθήκες αλλαγής, και που ακριβώς αντανακλά το επιχειρήματά της για τις σχέσεις μεταξύ εξουσίας, υποκειμενικότητας και ικανότητας δράσης (βλ. ειδικότερα την εισαγωγή της και την υποσημείωση 1, σ. 13-15).

4. Γράφω τη Δημοκρατία με κεφαλαίο ακολουθώντας την ανάλυση των Alexander & Mohanty (1997).

αποτελέσματα⁵ αποσυνδέοντας τα δυτικά υποκείμενά του από τη συλλογική συζήτηση και δράση, καθιστώντας έτσι σχεδόν αδύνατη την ανάλυση των αιτιακών σχέσεων (όπως π.χ. ποιοι είναι οι τρομοκράτες, ποιος ξεκίνησε τον πόλεμο...) και την πολιτική εκτίμηση και δράση.

Χωρίς να υποτιμώ τη σημασία των αναδυόμενων κινήματων αντίστασης παγκοσμίως, ή την αναβίωση της πολιτικής δέσμευσης που αυτά συνεπάγονται σε συλλογικότητες των οποίων την απάθεια και την αποχή έχουμε συνηθίσει να στιγματίζουμε, ο δεύτερος Πόλεμος του Κόλπου, η κατοχή του Αφγανιστάν και του Ιράκ και η κρίση στη Μέση Ανατολή (συμπεριλαμβανομένης και της δεύτερης Ιντιφάντα, καθώς και της πολιορκίας και του βομβαρδισμού της Γάζας) βρήκαν τους φεμινισμούς σε μια στιγμή ενδοσκοπήσης. Αυτή η παρατηρούμενη μετατόπιση του ενδιαφέροντος στην κοινωνική θεωρία από τον χρόνο στον χώρο (Bondi 1993· Haraway 1988) εισήγαγε μια τοπικότητα και μια συγκεκριμενοποίηση με έμφαση στην υποκειμενικότητα, μαζί με τα αντίστοιχα αιτήματα για υποκειμενική, παθιασμένη και εντοπισμένη δράση. Αυτή η δράση όμως δεν είχε έντονο στοιχείο συλλογικότητας, με ό,τι καλό και ό,τι κακό συνεπάγεται αυτό: καλό, διότι προώθησε τον κριτικό αναστοχασμό πάνω στις διαιρεμένες θέσεις και τα συμφέροντα των γυναικών, και περιόρισε τους αθεμελίωτους ισχυρισμούς για δράση «εκ μέρους» κάποιας αφηρημένης έννοιας των γυναικών (και άρρητα εκ μέρους των Ευρωπαίων/Αμερικανίδων, ετεροφυλόφιλων γυναικών της μεσαίας τάξης)· κακό, διότι δεν πρόσφερε πολλές συγκεκριμένες στρατηγικές για την επαναδιαπραγμάτευση συνασπισμών και συμμαχιών ανάμεσα στις περισσότερο και τις λιγότερο προνομιούχες ομάδες, με κίνδυνο έτσι να μείνουν οι φεμινίστριες πολιτικά απομονωμένες στα δικά τους (μεταβαλλόμενα, ωστόσο, και πολλαπλά) γκέτο κοινωνικών συμφερόντων – στα οποία όμως «δίνεται» περισσότερη «φωνή» μέσω των μεθοδολογικών τρόπων της αναστοχαστικότητας και της αυτοβιογραφίας.

Υπό το πρίσμα αυτών των προβλημάτων, η μαύρη, μετααποικιακή και λεσβιακή κριτική συνέβαλαν στη ρήξη του (ενός) μονολιθικού φεμινισμού σε διαφοροποιημένα, πολλαπλά και διασυνδεδεμένα φεμινιστικά κινήματα. Πράγματι (και αυτό σχετίζεται με την επικέντρωσή μου στην οντολογική υπόσταση των αναπαραστάσεων των γυναικών που θα συζητηθεί παρακάτω), όπως ο φεμινισμός, έτσι και η κατηγορία «γυναίκα», καθώς και το σχετικό ψυχολογικό ρεπερτόριο (όπως οι έννοιες του ρόλου, της ταυτότητας κλπ.), έχει υποστεί μια σειρά από μετατοπίσεις: από τον φεμινισμό στους

5. Η ανάλυση του Kovel (1983) που συνδέει το ενδοψυχικό με το πολιτικό διατηρεί τη σημασία της για την κατανόηση της τρέχουσας κατάστασης της τρομοκρατίας.

φεμινισμούς, από την ταυτότητα στην επιτέλεση, από τη γυναίκα στο φύλο, ενώ ακόμα μια αλλαγή σημειώθηκε με τη μετατόπιση από το φύλο στη σεξουαλικότητα (συμπεριλαμβανομένης και της ευρύτατα διαδεδομένης θεσμικής μετακίνησης από τις γυναικείες σπουδές στις σπουδές φύλου/σεξουαλικότητας). Γενικά αυτές οι μετατοπίσεις σηματοδοτούν τις πολλαπλές και διασταυρούμενες μορφές των έμφυλων θέσεων που παράγονται από τις δομές της κοινωνικής τάξης, της σεξουαλικότητας και της φυλετικοποίησης. Ωστόσο, δεν φαίνεται να σημειώνεται μια ταυτόχρονη μετατόπιση της ψυχολογίας και του ρόλου της όσον αφορά τη ρύθμιση του φύλου (μεταξύ άλλων σημαντικών διαφορών). Είναι βέβαιο πως η ιστορικά σύνθετη σχέση/εις του/των φεμινισμού/ών με τη θεσμική ψυχολογία μέσω των τρόπων έκφρασης του «προσωπικού ως πολιτικού» δεν ήταν παρά νερό στον μύλο της αποπολιτικοποίησης της ψυχολογίας (Bondi & Burman 2001· Burman 1995, 1998, 2001b).

Σ' αυτήν την αναστοχαστική στιγμή εμφανίστηκε η απειλή επικυριαρχίας μιας πολιτικής της συναίνεσης – μερικές φορές με τη μορφή μεταμοντέρνας ειρωνείας: η οραματική ιδέα του κυβερνοοργανισμού του cyborg (Haraway 1985) έδωσε τη θέση της στη (γενικά) φιλελεύθερη καταναλωτική πολιτική του «queer», ενώ η μετακίνηση της μεθοδολογικής έμφασης από τον άλλο στον εαυτό σηματοδότησε –μαζί με τη νομιμοποίηση των συναισθημάτων ως πηγής μεθοδολογικής-πολιτικής ανάλυσης– την επιστροφή μιας θεραπευτικής ατζέντας που πάντα απειλούσε υπόγεια και ήπια να παθολογικοποιήσει ή τουλάχιστον να μετριάσει την πολιτική κριτική. Επιπλέον, ταυτόχρονα με τη μετακίνηση από το (ιστορικό) βάθος στις (πολλαπλές και διάσπαρτες) επιφάνειες, η υποτιθέμενη μεταμοντέρνα στροφή από τις μεγάλες αφηγήσεις στις μικρές ιστορίες συνοδεύεται από μια μάλλον διαφορετική αναδρομή στο παρελθόν. Οι διεργασίες της μνήμης, ατομικές και συλλογικές, κυριαρχούν στην ακαδημαϊκή σκηνή διεθνώς, μαζί με τις ιδιαίτερες, πρόσφατες φεμινιστικές συζητήσεις για τις «γενιές» (Haaken & Reavey 2009). Εκτός από τη χαρτογράφηση (ειδικά στο πλαίσιο της μετααποικιοκρατικής Βρετανίας) των συνενοχών, αντιστάσεων και παραδόσεων που κληροδότησε η αποικιοκρατία, όπου το «εντός και εκτός πατρίδας» ολοκληρώνει την πολιτική συγκρότησης του «εαυτού και του άλλου»⁶, η άλλη εστίαση στη μνήμη αφορά τον συνδυασμό της κατασκευής και της αποδιοργάνωσης της κοινωνικής και ατομικής μνήμης μέσω των εννοιών του τραύματος, του πένθους και της (πολιτικοοικονομικής και ψυχαναλυτικής) επανόρθωσης. Εδώ ο κοινωνικός κονστρουξιονισμός (με

6. Βλ., για παράδειγμα, Chaudhuri & Strobel (1992)· Ware (1993)· McClintock (1995).

τις πολλαπλές μορφές του) ανταγωνίζεται, και ορισμένες φορές συνυπάρχει με, την ψυχανάλυση στον ρόλο του κυρίαρχου μοντέλου. Πράγματι, ανάμεσα σε όλες τις άλλες αποδομήσεις των κατεστημένων ορθοδοξιών, συμπεριλαμβανομένης και της φεμινιστικής αυθεντίας, η προνομιακή θέση που εξακολουθεί να έχει η ψυχανάλυση στον χώρο των φεμινισμών (και τώρα πια ολοένα και περισσότερο στη φεμινιστική ψυχολογία) θα πρέπει να μας προβληματίζει (πρβ. τον τρόπο με τον οποίο το γνωστό κείμενο των Belsey & Moore του 1989 αντιμετωπίζει την ιστορία της φεμινιστικής θεωρίας ως συνώνυμο της θεωρητικής ψυχανάλυσης, καθώς και τις σύγχρονες συζητήσεις για τη θέση της ψυχανάλυσης στον νεόκοπο κλάδο των «ψυχοκοινωνικών σπουδών», Frosh & Baraitser 2009). Αυτό που πάντως μας δείχνει αυτή η θέση είναι πώς η επιστροφή του σώματος και των συναισθημάτων, ως χώρου φεμινιστικής και ψυχολογικής διερεύνησης, αντανακλάται και απεικονίζεται σε άλλες εξελίξεις.

Φωνές, σώματα, λόγοι

Από μεθοδολογική άποψη (σύμφωνα με τις φουκοϊκές αναλύσεις του επαγγέλματος), η εκπαίδευση των ψυχολόγων είναι προσανατολισμένη στις τεχνικές (πρβ. Ingleby 1985· Rose 1985). Έτσι, οι ευρύτερες αλλαγές ή εξελίξεις στη φεμινιστική θεωρία και πρακτική είχαν κάποια σημαντικά αποτελέσματα. Πρώτ' απ' όλα, ο αρχικός στόχος ερευνητών που χρησιμοποιούν ποιοτικές μεθόδους, που ήταν να «δώσουν φωνή» και να «ενδυναμώσουν» τις γυναίκες και άλλες υποταγμένες ομάδες, μεταβλήθηκε σε σημαντικό βαθμό και προσανατολίστηκε στις σχέσεις εξουσίας που δομούνται στο πλαίσιο της παραγωγής της γνώσης και των ερμηνευτικών πρακτικών. Οι ερευνητές, αντί να ασχολούνται με αυθεντικές και αμετάβλητες «φωνές» ή «εμπειρίες», εστιάζουν τώρα σε προσωρινές, τοπικά προσδιορισμένες περιγραφές (Alldred & Burman 2005· Youngblood Jackson & Mazzei 2008). Οι «φωνές» της εμπειρίας που παράγονται μέσω της έρευνας αναγνωρίζονται ως κατασκευές, ενώ καθήκον των ερευνητών είναι όχι να τις προϋποθέτουν ως δεδομένες, αλλά να αναρωτιούνται τι κάνουμε με αυτές και γιατί (Kitzinger & Wilkinson 1996). Για να προχωρήσω αυτή τη συλλογιστική λίγο παραπέρα, προετοιμάζοντας ταυτόχρονα και το δικό μου επιχείρημα, οι φεμινίστριες ίσως δίσταζαν πια να διεκδικήσουν την παραγωγή ή οικειοποίηση των γυναικείων φωνών, ώστε άφησαν ανοιχτό τον χώρο σε άλλους, οι οποίοι ιδιοποιήθηκαν τη ρητορική θέση που ανοίχτηκε για άλλους σκοπούς από τον φεμινισμό του «δεύτερου κύματος» (και που αμφισβητήθηκε από τον φεμινισμό του «τρίτου κύματος»). Οι πρόσφατοι ισχυρισμοί για την

κρίση της αναπαράστασης/αντιπροσώπησης⁷ όχι μόνο υπονόμισαν την αυθεντία των θέσεων από τις οποίες μπορούσαν οι προνομιούχοι ερευνητές να μιλούν, αλλά αναγνώρισαν επίσης τις ανεπάρκειες και τους αποκλεισμούς που επιβάλλουν εκείνες οι κυρίαρχες θεσμικές πρακτικές που ισχυρίζονται ότι δρουν αντιπροσωπευτικά.

Όσον αφορά την πορεία της φεμινιστικής έρευνας στην ψυχολογία, υπήρξε μια ενδιαφέρουσα ανατροπή. Η έρευνα του λόγου αναδύθηκε στο πλαίσιο των συζητήσεων της κοινωνικής θεωρίας. Πράγματι, το 1990 στη Βρετανία ο λόγος αποτελούσε ένα θηλυκοποιημένο πεδίο στην ψυχολογία⁸. Η φεμινιστική έρευνα θεωρήθηκε λογοαναλυτική και το αντίστροφο – μάλλον παραπλανητικά, και ίσως σε μια προσπάθεια της κατεστημένης ψυχολογίας να συγκρατήσει και να συκοφαντήσει και τους δύο τομείς. Από τότε όμως οι δρόμοι των δύο τομέων χώρισαν – εν μέρει λόγω της ανόδου των κριτικών και κοινωνικοκοινωνικοψυχολογικών ψυχολογιών (που οφείλουν ένα τεράστιο και γενικά μη αναγνωρισμένο χρέος προς το φεμινιστικό έργο-πρβ. Burman 1999). Ωστόσο, εδώ εμπλέκονται και δύο άλλοι παράγοντες: πρώτον, η αφηγηματική έρευνα φαίνεται να έχει υπερφαλαγγίσει την έρευνα λόγου από τα αριστερά (τόσο εντός όσο και εκτός ψυχολογίας) (π.χ. Andrews κ.ά. 2000), παρέχοντας ένα νέο λεξιλόγιο για τη συζήτηση του –κοινωνικά κατασκευασμένου– χαρακτήρα της βιωμένης εμπειρίας, διατηρώντας ωστόσο κάποια διαφορούμενα σημεία σχετικά με τα μοντέλα των συγκεκριμένων σχέσεων εξουσίας που διέπουν την τομή μεταξύ ατομικής και κοινωνικής αφήγησης. Η αφήγηση φάνηκε να προσφέρει μια δίοδο επιστροφής προς την ενσώματη εμπειρία, τα συναισθήματα και τις μικρές εξιστορήσεις της Ιστορίας που αποδέχεται ο μεταμοντερνισμός. Αντίθετα, η έρευνα λόγου επικρίθηκε από φεμινίστριες και άλλους (π.χ. Nightingale & Crombie 1998) ότι αποσπίαστηκε από την υποκειμενική εμπειρία, αμφισβήτησε με αντιανθρωπιστικό τρόπο τις έννοιες της δράσης, και επιπλέον υιοθέτησε φανερά σχετικιστικές τάσεις (Gill 1995). Κατά δεύτερο λόγο όμως, και ανεξάρτητα από την αλήθεια ή όχι αυτών των ισχυρισμών (καθώς αυτές οι συζητήσεις συνεχίζονται ακόμη), και ακριβώς λόγω της δημοτικότητάς της –στην οποία έχει συμβάλει και μια νέα γενιά φεμινιστριών ψυχολόγων

7. «Representation» στο πρωτότυπο, εδώ με την έννοια τόσο της αντιπροσώπησης όσο και της αναπαράστασης. (ΣτΜ)

8. Όπως έχω σημειώσει αλλού (Burman 1998), στο εργαστήριο που πραγματοποιήθηκε το 1990 στο Πανεπιστήμιο UCL του Λονδίνου για τον Λόγο και το Φύλο, η υποτιθέμενη εξίσωση φεμινισμού και λογοαναλυτικής έρευνας αποτέλεσε ανοικτό θέμα συζήτησης.

(π.χ. Wilkinson & Kirzinger 1995)– η έρευνα λόγου έχει ενσωματωθεί ως μεθοδολογική τεχνική στην κυρίαρχη ψυχολογία.

Ένα συμπληρωματικό κομμάτι της επιχειρηματολογίας μου εδώ αφορά την αξία που θα έχει μια φεμινιστική τακτική επανασύνδεσης με την έρευνα λόγου. Κι αυτό όχι γιατί η έρευνα λόγου πρέπει να διασωθεί από τις τεχνικιστικές της εφαρμογές, ούτε γιατί είναι εγγενώς ανώτερη από άλλες προσεγγίσεις (πρβ. Burman 1991), αλλά γιατί οι φεμινίστριες αλλά και άλλοι κριτικοί ερευνητές στην ψυχολογία κινδυνεύουν να χάσουν ένα χρήσιμο σύνολο εννοιολογικών εργαλείων για την ανάλυση των κυρίαρχων πολιτισμικών πρακτικών αν η έρευνα λόγου στην ψυχολογία καταλήξει να εστιάζει μόνο σε τέτοια τεχνικά και δογματικά οριοθετημένα χαρακτηριστικά, όπως π.χ. οι συντακτικές ή οι συνομιλιακές σχέσεις που αρθρώνονται σε ένα απομαγνητοφωνημένο απόσπασμα λόγου. Ενώ αυτές οι τεχνικές είναι πράγματι χρήσιμες (και τις έχω χρησιμοποιήσει και εγώ· πρβ. Burman 1992), η αξία τους έγκειται σε αυτήν ακριβώς τη λογοαναλυτική και αφηγηματική κατανόηση της εξουσίας και της αυθεντίας, που με βάση τις ίδιες αυτές τεχνικές βρίσκονται έξω από τα υπερβολικά οριοθετημένα κείμενα (παρά την ορισμένες φορές έντονη άρνηση αυτού του γεγονότος). Όσο για τη φεμινιστική παρέμβαση, η ενσωμάτωση στην κυρίαρχη τάση θέτει πρακτικά και πολιτικά διλήμματα (βλ. π.χ. Cornwall κ.ά. 2007): η αναγνώριση φέρνει μαζί της δυνατότητες και ευκαιρίες επιρροής και παρεμβάσεων – και η έρευνα λόγου είναι αυτή τη στιγμή μια σημαντική ερμηνευτική μεθοδολογία στην ψυχολογία. Ενέχει όμως και κινδύνους οπισθοδρόμησης. Έτσι η ανάλυση που ακολουθεί πρέπει να ιδωθεί ως ένα επιτελεστικό αίτημα αναγνώρισης και αποκατάστασης του κύρους του φεμινισμού στο πλαίσιο της έρευνας λόγου, και αντλεί από ένα μοντέλο ανάλυσης λόγου που δεν περιορίζεται σε μια συγκεκριμένη λογοαναλυτική προσέγγιση, αλλά συνδέει τα μικρά κείμενα με τις μεγαλύτερες αφηγήσεις εξουσίας στις οποίες ανήκουν (Butler 1997· Parker 2007· Srinak 1993). Ομοίως, η υιοθέτηση εδώ της έρευνας λόγου δρα παράλληλα με τις αφηγηματικές προσεγγίσεις, ως απαραίτητη και συμπληρωματική δομική ανάλυση με στόχο να αποφευχθούν τυχόν νεοπαγείς τάσεις εντός των αφηγηματικών προσεγγίσεων προς μια οπισθοδρόμηση σε ατομικιστικές κατανοήσεις.

Ο τόμος αυτός αποτελεί μια «πανοραμική» εισαγωγή στο ρεύμα της «στροφής στον λόγο» στην κοινωνική ψυχολογία. Τα τελευταία είκοσι πέντε χρόνια οι λογοαναλυτικές προσεγγίσεις έχουν συνεισφέρει στον θεωρητικό και μεθοδολογικό εμπλουτισμό, αλλά και στον κριτικό επαναπροσδιορισμό της κοινωνικής ψυχολογίας. Οι επιμελητές του τόμου ζήτησαν από πρωτεργάτες της θεωρητικής και μεθοδολογικής αυτής παράδοσης αλλά και από νεότερους ερευνητές να συμβάλουν με κείμενά τους στην ανάδειξη του νέου αυτού ρεύματος. Οι Charles Antaki, Michael Billig, Erica Burman, Félix Díaz, Nigel Edley, Derek Edwards, Kenneth Gergen, Mary Gergen, Rom Harré, Wendy Hollway, Nick Hopkins, Fathali Moghaddam, Ian Parker, Jonathan Potter και Steve Reicher παρουσιάζουν τις διακριτές τους θεωρητικές τοποθετήσεις, συχνά μέσα από αναλύσεις περιστάσεων και αποσπασμάτων λόγου. Τα κείμενα πλαισιώνονται από ένα εισαγωγικό κεφάλαιο των επιμελητών, έναν πρόλογο της Margaret Wetherell και μια συζήτηση/αποτίμηση της μελέτης του λόγου στην κοινωνική ψυχολογία από τον Kenneth Gergen. Το βιβλίο θα φανεί χρήσιμο όχι μόνο σε προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές της ψυχολογίας και συναφών επιστημονικών κλάδων (π.χ. κοινωνιολογίας, γλωσσολογίας, επικοινωνίας, πολιτικής επιστήμης), αλλά και σε πιο ώριμους ερευνητές από τους επιστημονικούς αυτούς κλάδους που επιθυμούν να εξοικειωθούν με τις θεωρητικές και μεθοδολογικές εξελίξεις στον χώρο της κοινωνικής ψυχολογίας.

Ο **Νίκος Μποζατζής** είναι Επίκουρος Καθηγητής Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η **Θάλεια Δραγώνα** είναι Καθηγήτρια Κοινωνικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών. Από τις εκδόσεις Μεταίχμιο κυκλοφορεί επίσης σε δική της επιμέλεια (από κοινού με την Άννα Φραγκουδάκη) το βιβλίο *Πρόσθεση όχι αφαίρεση, πολλαπλασιασμός όχι διαίρεση* (2008).

ISBN 978-960-501-162-8

9 789605 011628

ΒΟΗΘ. ΚΩΔ. ΜΗΧ/ΣΗΣ 5162